

~~262 74~~

П. ЗАГОРУЙКО

3120
ХТО КОГО

ПЛУЖАНИН

П. ЗАГОРУЙКО

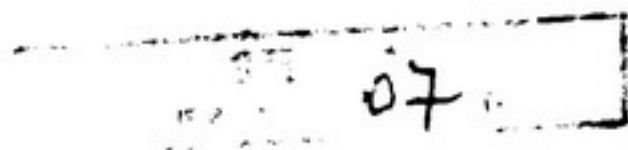
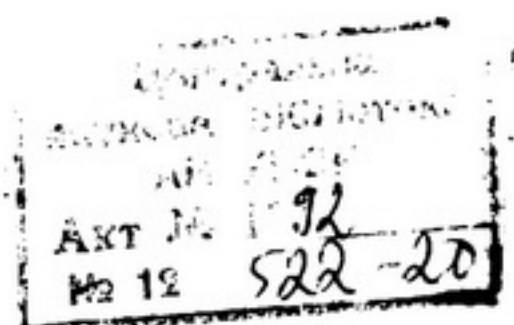
ХТО КОГО

ОПОВІДАННЯ

ПЛУЖАНИН—1932

Бібліографічний опис цього видання
вміщено в „Літопису Українського Дру-
ку“, „Картковому репертуарі“ та інших
показчиках Української Книжк.Палати

Видання „Плужанин“
Зредагував С. Пилипенко
Передано до складання 2/IV — 1932 р.
Підписано „друкувати“ 1/X — 1932 р.
Папір 70 x 107 50 кгр.
Паперов. аркуш 2, літер у технічному
аркуші 125.44⁰.

I.

Находила весна. Поволі звільнялася земля від білого зимового покривала. Масно лисніла на сонці, вбираючи в себе теплінь весняну, що золотою зливою падала на її груди. Ще вогка була земля. По рівчаках та борознах стояли маленькі озерця з талої води, віддзеркалюючи в собі небо. Ще порожньо було в полях.

Передвесіння порожнеча полів збуджувала пригожан, і вони з якоюсь настороженістю часто виходили за село, щоб глянути на свої ниви. Ніби чули заклик, щоб запліднити їх зерном. Ніби чули шепіт землі, чуйно прислухаючись до неї.

Парувала земля.

А в селі, звідусіль оточеному нивами — тривога... У Пригожівці неспокій і боротьба. З давніх давен точиться вона. Проте до цієї весни боротьба не була така завзята, як ось тепер. Цієї весни село мов рій потривожений. Гуде, сперечається. Ночами не спить та раду радить. Перед Пригожівкою, як і перед тисячами інших сел, партія поставила важливе питання. Його треба неодмінно розв'язати. Треба колективізуватися.

Для Корнія Швайки, голови Пригожівського комнезаму й секретаря кандидатської партійної групи, це питання ясніше за літній день. Він знає, що

треба господарювати по-новому, бо з дідівськими засобами далеко не поїдеш. Треба звільнитись з лабет куркуля. А для цього треба, щоб Пригожівська біднота й середняк свою землю укупі обробляли, щоб усупільнили худобу й реманент, щоб робили цілим селом, як одна сім'я. А коли буде так, коли розорють межі й з пригожівських вузеньких смужок буде суцільний лан, тоді... Тоді можна буде обробляти оці поля машинами.

Ех... Та, що там говорити!

Але так думає Корній Швайка та невеличка кількість бідноти — актив сільський, а решта, спантеличена куркульнею, вичікує.

Консервативне село Пригожівка. Поволі думає. Прислухається до чуток усяких. А чуток по селу, хоч греблю ними гати. Ворог не спить. Ворог усяким способом держиться за своє й обплутує Пригожівку тенетами, щоб ще хоч трохи вдержати її в темряві та забобонах.

Нашорошено по селу бродять поголоски.

Дехто вірить їм, а інші сміються та своє роблять. Актив сільський не звертає уваги на чутки й підбиває бідноту в колектив гуртуватися. Середняка за собою тягне. І йдуть, іде біднота до Корнія Швайки й раду радить, як узятися до нового господарювання. Як виконати таке важливе завдання, що партія його поставила.

Сусіда Корній, Максим Слива, не знає, що йому робити. Зовсім спантеличили його чутки та плітки всякі. І до колективу йому хочеться, і записався б та коли наслухається куркульні, то й руки опускаються. Коли зустрине Корнія, поговорить з ним,

усе здається ясным, зрозумілим. До колективу хоч зараз записуйся, але завжди, як на злість на кожному кроці Гриненко зустрічається. Ніби стежить за Максимом для спокуси. Перепинить і так лагідно та улесливо:

— Воно, конешно, колектив штука хороша. Що й говорить, тільки не з нашим розумом. Не з нашими людьми. Чого кажуть бідний, бо дурний, а ти цьому дурневі дозволь правувати, то він на шию тобі сяде. Запровадить панщину — сичить куркуль.

Збився Максим з дороги. Ходить мов сам не свій і не знає, що йому робити. А через оту нерішучість і роботу вдома запустив, і жінка гризе його, як іржа залізо, — бож весна незабаром, а він тільки те й робить, що ходить по селу та розпитує:

— А як воно буде і що воно буде?

Вагається Максим. Ночами не спить і думає про те нове, що прийшло до села сонного та інертного й поставило перед ним такі широкі завдання нові та незнані. Не хочеться відставати від інших. Кортить спробувати пожити по-новому, та почуття власника, плекане з покоління в покоління, з діда-прадіда, а тепер підогріте куркулем Гриненком родить думку.

— Все буде громадське, а де ж буде моє?

При кожній зустрічі, при кожній нагоді ще гірше роздмухує цю думку Макар Гриненко. Зустріне Максима й уїдливо, як той джміль гуде.

— Наїсися ти колективського хліба, що боком він тобі вилізе. Робив би, як і батьки твої робили то й мав би. Злидням однаково, що не видуму-

вати, аби від роботи далі, а ти ж хазяїн. Чого тобі лізти, в той колектив?

Аж змарнів Максим від думки про колектив. Записатися кортить, бо ніяково бути осторонь від того, що робиться в селі. Не хочеться відставати від бідноти, бож ближча вона, ніж куркуль Грищенко.

Та коли згадає про своє поле за яром, де мав цієї весни засіяти ярину, то мов хто за горлянку здушить.

— Не буде воно вже більш моїм. Розорють межі. Якби міг, то за пазуху заховав би його.

Коли почорнілий сніг почав танути, і з-під нього вже витикалися пагорки, Максим поклав піти глянути на своє поле. Чув він, що тим, які не запишуться до колективу виділятимуть землю в іншому місці, хотів оком прикинути де ж саме припаде йому. Крадькома, щоб ніхто не бачив, вийшов за село й подався навпростець до свого поля.

Швидко йшов по вогкій землі, що вже пахтіла по-весінньому. Не помічав, що до чобіт налипала вона пудовими грудками. Міцно чіплялася земля за Максима, мов затримати його хотіла. Не помічав Максим ваги землі, відривав від неї ноги і йшов далі. Поспішав до ярка, на своє поле, щоб подивитися на нього, помилуватися ним, бо може й справді доведеться розпрощатися з ним.

Захекавшись вийшов на пагорок, витер долоною рясний піт із обличчя й глянув навколо.

З усіх боків вузенькими смугами, ніби розкидані карти, слалися поля. Мов розгойдані, вони підносилися горами та опускалися вибалками. Були

різнобарвні - картаті, як килими домоткані, помережані межами.

Максим дивився на поля і в голові думка плелася:

— З діда-прадіда було моє полє. Скільки тут поту пролито, скільки праці докладено до нього. Цілі покоління працювали на ньому. Рік-у-рік колували, розорювали його, щоб добріша була земля, щоб родила. Думка обірвалася й зникла. Інша з'явилася несподівано й почала розгортатися критично: — А чи ж справді оця смужка землі годувала тебе? Хіба забув про переднівки, в які голод чорним сполохом підкрадався до тебе?

Похилив на груди голову. Опустилися перевеслами руки. Кілька хвилин стояв нерухомо.

Раптом стрепенувся, підвів голову, підставив обличчя під соняшне проміння. Застиг. І, пригадавши щось, обернувся. Пробіг поглядом по обніжках, вкритих пирієм, полиньом та посохлим торішнім бадиллям із бур'янів.

Це ж поле Яковове, а там Матвієве, а он туди Демидове, а те, що за яром Гриненкове. колись цілий лан у нього був та революція прийшла і вкоротили. Відібрали, але... Гриненко таким і залишився як і був. Куркуль куркулем і залишився.

Переглядав картаті поля, затиснуті в межі і ніби сторінки книги читав їх, розуміючи кожну складочку. Міг розказати довгу - довгу історію про кожне з них. І враз в уяві постали жнива.

Блідо - прозоре розпечене небо. Застигле, невблагано пекуче каламутне сонце. Повітря, гаряче, густе, хоч лопатою його згортай. Похилені в один

бік жита лавою стоять. Застигли в чиканні. Полудень. Під полукипком, у скупій тіні, жінка, спечена, сонцем, годує дитину. А воно таке безпорадне, виснажене спекою, скусане мухами.

Скупий і короткий полудень. Скупий на харчі, бо переднівок. Давно поїли хліб. Давно змололи останнє зерно. Нашвидку з'їдається шматок хліба, запивається водою і до роботи. Треба скоріше впоратися з своєю нивкою, бо ще ж і відробити треба за з'їдений хліб. Не свій він, а позичений у Гриненка на відробіток.

І знову праця, напружена, важка. З Гриненкової ниви чути гомін. Там працює півсела, бо всі йому винні. Працюють ті, що за день, за два встигли пообжинатися, бо в себе й жати нічого. Прикладають рук до чужого добра.

Це колись було. До революції. Тепер Гриненко хоч і не має стільки землі, проте вся біднота винна йому. Відібрали землю, а от він таки викручується, вміє обплутувати інших. В того орендував, тому позичив і тримає, як і тримав у своїх руках село. Коли боролися за землю, казали, що всім буде добре, бо землю дадуть. І справді, землю дали. Панську розділили, в Гриненка та інших куркулів одрізали й роздали, проте злидень злиднем зостався. Міці не має. Грунту під ногами не почуває такого, як Гриненко.

— От мене за середняка вважають тільки тому, що я з своєї землі живу, на заробітки не ходжу, а що з моїх дітей буде, коли вони підростуть та ноженяться.

Думав Максим,—прийдеться поділити землю.—

Повернув голову й глянув на своє поле. — На три смужки прийдеться поділити.

Він уявляв собі три бинди поля вузьенькі, межами поділені.

— Та на них і плугом ніде буде повернутися. Почнеться оранка, повитолочують один одному. Ворогами поробляться. Потім у синів будуть діти тоді що? Знову ділити?

Пробував ще й ще раз розділити своє поле на вузьчі нивки й не міг. Не міг уявити собі вузьеньких нивок, на які має роздробитися його поле. І ніби загнаний якоюсь неминучістю в тісний кут, не міг з нього виборсатись.

Може й справді коли поля будуть спільними, то краще буде, — подумав, не розв'язавши питання з поділом землі, але зараз же й Гриненка пригадав. Слова його облесливі в голову полізли.

— Людей відбиває він від колективу, щоб не писалися, а сам хоче пролізти туди. Чи ж йому не шкода свого господарства? Усе ж прийдеться до гурту віддати. Чи ж він справді піде на те, щоб від свого поля відмовитися та розорати межі? Ой, щось не так. Не туди завертає Гриненко. Крутить він. — Думка знову перескочила на інше.

— Чие воно буде? Хто оратиме його? Де прийдеться мені докладати своїх рук? Чи на своєму, чи на чужому полі?

Підвів голову, глянув на село, що причаїлося в долині, загорнувшись у легенький сніюватий дим, побачив, як від крайніх хат відірвалася якась постать і, збільшуючись, наближалась до нього. Ворухнувся. Ступив кілька кроків, ніби шукав

місця, де б можна було заховатися. Ніяково було бути на своєму полі, тоді коли організовується колектив, що не визнає власної ниви, що хоче стерти межі, які ділять землю на „мов“ і „чуже“.

Кругом чисте поле. Ні кущика, ні деревинки. Заховатися нема де. Максим застиг в чеканні. За кілька гін впізнав Корнія Швайку.

— Глузувати буде з мене, що я прийшов подивитися на своє поле,— подумав. Чого ж він іде сюди? Хіба йому теж болить? Його нивку обробляв Гриненко, бо Корнієві нічим було обробляти. За цей обробіток Корній завжди винен був Гриненкові і вічно одробляв. Не господарем, а наймитом був Корній. Його нивка давала користь Гриненкові, що за обробіток висмоктував з Корнія всі сили. Йому не шкода своїх меж, бо не звик до них. Гриненкові буде шкода й Корнієвого поля. За своє вважає, бо рік-у-рік користь з нього мав, та ще й в додачу дарову силу. На перший раз здавалося б, що між ними рівні розрахунки, справдіж Корній завжди в боргу, завжди Гриненкові відробляє, а таких бідних Корнійів, що за їх рахунок багатів Гриненко, повна Пригожівка.

Корній ішов просто на Максима. Твердо ступав по вогкій землі, широко розмахуючи руками.

— Драстуйте, сусідо. Чого так рано в полі?— ще здалека гукнув до Максима, допитливо змірявши його поглядом.

Максим мовчав, збираючись з думками, що раптом полинули кудись, що й наздогнати їх не міг.

— Рано? Хіба це рано?— розгублено відповів ступив крок, ніби збирався йти.

— Авжеж, що рано. Земля ще не розмерзлась та й дивитися тут нема на що. Озимина в іншому місці. Хіба що власне поле непокоїть?— Корній високо звів брови й пильно глянув на Максима. Усмішка, що ховалася під вусами, полізла вгору й зібравшись рясними зморшками біля очей, застигла. В очах заїскрилися іскорки сміху.— Усе колектив вас непокоїть. Землю шкодуєте віддати. Який же ви упертий. Не такий час, щоб довго думати. Треба більше рішучості, та віру мати в нашу бідняцьку справу.

Максим мовчки дивився у землю. Дратувало його те, що Корній відгадав його думки.

— А сам же чогось прийшов на поле? — подумав сердито. Його ніхто не питає, чого він тут. — І, стримуючи себе, удавано байдужим голосом запитав:

— А ви ж, Корнію, чого в таку рань прийшли сюди? Чи не на поле бува глянути? Га? Ма'ть що обніжків своїх так само стало шкода? Розпрощатися з ними прийшли чи що?

Корній погасив іскорки сміху в очах і серйозно відповів :

— Я не на обніжки прийшов дивитися. З обніжками я вже давно розпрощався й жаліти мені нічого.

Він говорив повільно, рубаючи кожне слово.

— Ви ж знаєте, що своє поле я в оренду здавав так що ні за чим мені жалкувати. Землеустрій треба буде провести. Так от я й прийшов, щоб оглянути наше майбутнє колективне поле. Знаєте, не всі до колективу записалися, а їхні поля між нашими,

колективськими. Щоб не було латок та обніжків, треба буде десь виділити цим одноосібникам у іншому місці. Через те я вийшов у поле, щоб прикинути оком. А до обніжків мені байдуже. Я того тільки й жду, коли їх розорють. А от ви таки на обніжки прийшли глянути, га?

Максим мовчав. Опустив іще нижче голову й колупався, виловлюючи якусь думку. Пригадав щось, звів очі й зупинився важким поглядом на Корнієвій постаті. Кілька хвилин допитливо дивився, йому в очі, потім, запиняючись що не слово, почав:

— А хоч би й так... А хоч би й на обніжки свої прийшов подивитися, то хіба це сором? своя земля завжди кликала, щоб упору обробити її. Вимагала, щоб не занедбували її.

Корній випростався й зробився уважним. Слухаючи Максима, пильно дивився йому в обличчя не зводячи очей. Обличчя йому хмурилося, стало суворе.

— Щось ви не тее, Максиме, не усвідомили собі добре, що то є колектив, — промовив, заперечливо крутнувши головою. Замок і довго крутив цигарку рівненько розгортав тютюн на клаптику паперу й старанно скручував. Запаливши, пустив крізь уся клубок сірого диму, що зразу ж і розтав у повітрі, продовжував:

— Що ж вас тривожить? Меж шкода, чи може не вірите, що колективна праця виведе нашу бідноту із злиднів та темряви?

Максим нерухомо стояв, широко розставивши ноги, що ніби вросли в землю.

— Може й обніжків... Не знаю. Шкода та.

й усе. Щось смокче отут-о — і він показав на груди. — Тужно мені та й чутки всілякі ходять, кажуть, що тубулок де мало з цього діла.

— Плюньте на свою тугу. Туга — дурне діло, а чуткам не треба вірити. Чутки куркульня розпускає, щоб не допустити бідноту до колективу. Знає куркуль чим це загрожує йому. Колективи — загибель куркульні. З голови треба викинути оці межі прокляті, що ділили нас, наші поля, порізавши їх на карти. Гляньте, як помережили вони ниви. Як пов'їдалися вони мов пруги криваві на тілі після панського нагая. Ви тільки подумайте, що замість оцих клаптів, скованих межами тут буде безмежний колективний лан. Спільне, колективне поле. Ціла громада, як одна велика сім'я, вийде й оброблятиме його машинами. Розумієте мене, Максиме? Машинами робитимемо. Тракторами. І ці машини знищать, викорчують дощенту бур'яни та перії, що розплоджували їх межі. Добрий обробіток землі збільшить урожай. Коли бідняк сяде на машину, він знищить злидні та темряву. Розумієте? Колгосп і тільки колгосп це зробить. А так, куди ти цього трактора приткнеш? Тут і обернутися йому ніде. Для того, щоб він робив на нас, потрібні ширші простори. Треба усупільнити поля, щоб мав він обернутися де. А обробляючи землю машинами, ми заставимо її родити нам — як слід.

Корній замовк і глибоко затагся цигаркою. Дивився ясними очима на Максима, що стояв з похиленою головою і мов важким чорноземом перегортав, ворушив думками.

— Може... Може й справді так, — тихо вимовив Максим.

— Так що рукою махніть на свою нивку, — знову почав Корній, поклавши руку Максимові на плечі й зазираючи йому в очі. — Розоремо її, розчистимо й заживемо по-новому. Запряжемо машину й тільки правувати будемо нею. А вона, покірна, невтомна, не то, що ваша булана. Не падатиме в борозні, а потягне за собою плуги, що аж гай зашумить. Тільки курява зніметься та шум по вибалках піде. Ех — зідхнув він, розправляючи груди. — Скільки ж то поту та кривавиці висмоктало з нас оте хазяїнування одноосібне. А чи давало воно щонебудь? Чи годувало воно нас? Годувала земля он тих, що за ярами їхні поля. Гриненків годувала. А ми в голоді та в злиднях борсалися.

— Машини... Трактори... — мов зачарований шепотів Максим. — Прийдуть незнані вони, загудуть, сталевим гудом, розорють межі й переродять наше село. Тоді вже не впізнаєш своєї нивки. Не знатимеш де чуже, а де моє.

Стояв Максим мовчазний з думками новими, що завихорили, закружляли в голові, наздоганяючи одна одну, й лише одно слово — колектив бренило привабливо й бадьоро, беручи верх над іншими думками.

А навколо парувала земля. Курилася перед весняними туманами. Підставляла до сонця свої груди помережані межами, дожидаючи нових, незнаних гостей — машин, ждала запліднення земля.

Максим ворухнувся.

— Кажете, Корнію, що краще буде? А де ж то

ті машини, що робитимуть на нас? Де вони, я вас питаю? Та й чи ж ото воно краще буде? Гриненкові однаково. Він запас має, може собі ждати поки ті машини прийдуть та те краще настане. Бачте, він свої коні продав. Насіння на посів не дає, каже, що нема. А обсіятися ж нам треба? Треба якось перебитися та подождати, поки те краще прийде.

Корній із хвилину мовчав, обдумуючи відповідь.

— Гриненка треба гнати з колективу поганим деркачем, — глухо промовив. — Він не наш. Гриненко ворог... куркуль, от що.

— А чого прийняли його?

— Громаду обкрутив. Підмовив дурніших од себе, а вони й повірили його облесливим словам. Усьому Федун винен. Він йому поміг і права голосу добитися. В одну дудку з Гриненком грає. Забув, що сам голий, аж синій. Забув про свої злидні. Каже, що в колективі Гриненко буде не гірший від інших. А це ж не так. Ти скільки вовка не годуй, він все в ліс дивитиметься.

Впала мовчанка, важка як земля. Тільки думи неповоротні бродили в головах розбурканих.

— От я знову про межі, — розтираючи в руках грудку масної землі, почав Максим. — Гриненко чого пішов до колективу? Ви думаєте, що я не знаю його думки? Правду ви кажете, що вовча вона в нього. Він хоче розвалити його з середини, а не робити в ньому як усі. От що Гриненко думає. Йому, може й не шкода своїх полів, бо думає собі, що колектив розпадеться і тоді до його поля ще приріжеться земля. Хоче проковтнути він усіх

нас, а потім смоктати, як павук муху. Він і тепер уже закидає вудку. Ловить дурніших, а сам усе на вус намотує. Думає, що знову ми будемо його наймитами. Ви бачите, як він лазить по дворах та хазяїнує, як у своєму. І слухають його. Бо де ж, Гриненко радить, а він чорт батька його знає чого не порадить. Хазяїн на все село...

Важко оддихнувся й знову роздратовано до Корнія:

— А тут мав я невеличкий клопоть поля і те віддай, усупільній, щоб хтось з нього користь мав. Було моє, як оця сіра свита, що зрослася з моїми кістками, бо ношу її хто зна скільки. Бо звик до неї. Бо пройшла вона до рубчика гірким моїм потом. Так і земля. Моя повинна бути! — з розпачем у голосі вигукнув Максим.

Корній в задумі дивився на Максима. Не суперечив, не перебивав його думок, а давав волю сказати все. Лише час від часу похитував головою, ледве стримуючи посмішку.

— Кажіть, кажіть про все, Максиме. Вивертайте свою душу. Вивертайте з неї все, як з лантуха, тоді легше буде дійти до якогось висновку, — заохочував Корній, коли Максим замовкав, щоб передихнути.

— Я й кажу. Правду кажу, Корнію. Застарий я дуже, щоб брехати.

— Пригадуєте, як через оцю межу покійний мій дід істиком убив Матвієвого діда? Пригадуєте? Убив тільки за те, що той на два цілі колупнув своїм плугом межу. Пам'ятаєте? Ударив його істиком раз, і готово. Старий тут таки, на

оцій межі й дуба дав. Нехай не лізе, не зачіпає й пальцем чужого. Нехай не краде землі. Після судилися ми цілий вік. Судився дід. Судився батько. Судився я. Судилися б і досі, та революція край поклала. Ця межа кров'ю залита. От що. А коли так, то хіба ж можна так легко розпрощатися з нею, розорати її?

— От бачите, за чим ви жалкуєте,—перебив Корній.—Жалкуєте за своїм безголов'ям, що призвело вашого діда до вбивства. Убив не ворога, а такого ж бідолаху та злидаря, як і сам, а Гриненкові тільки цього й треба, йому на руку, коли біднота гризеться та ворогує.

— Я й досі ворогую з Матвієм. Не може бути між нами миру, бо пролито кров на нашій межі,—не слухаючи Корнія, говорив Максим.

— Неправда. Буде мир. Повинен бути. А мир між вами настане тоді, коли розоремо, знищимо межу прокляту, зрошену невинною кров'ю. Ось що. Коли не буде вас ділити межа, то й нічого вам буде ворогувати. Злидні ми всі—і ви й Матвій, і багато нас. Так чого ж нам ворогувати? На таких, як Гриненко треба нам свою лють вилити. Йому треба ворогом бути довічним, та ми з ним ще поборемось. Ще поміряємось силами. Не викрутиться він, хоч як хай не крутить.

— Поки ви будете міряться з ним силами, то він уже вам вимірює,—не вгавав Максим.—Ой, наміряє він. Чує моє серце, що накоїть Гриненко лиха. Хоч і не колгоспник я, а все ж таки співчуваю колгоспові, бо бачу, що там свої люди гуртуються. Пішов би я хоч сьогодні до колгоспу, не

подивився б я на свою стару, нехай собі комизиться, з серця вирвав би оцю нивку, але не можу. Не можу й край. Як подивлюсь, що затесався між овець оте вовчище, душа не може навернутися.

— Це вже ви щось по євангельському починаєте прорікати, про смирих овець та вовка. Не такі вже й плохенькі наші колгоспники, як вам здається. Максиме. Мають і вони добрі зуби. Лише почекайте, пождіть і до Гриненка доберемось. Пощастило йому пролізти до колгоспу, та не пощастить втриматись. Не пощастить, будьте певні. Згадаєте моє слово, що ми і його ліквідуємо. От нехай но тільки колгоспники придивляться до нього та розкусять, отоді й побачемо чия візьме. Поки що біднота не розкусила, яка мета в Гриненка, а він підтримку від сільради має, що тягне руку за куркулем. А ви так само: мені говорите на самоті, а на зборах ніби в роті вода — мовчите. Скрізь треба говорити про неправду. Так говорити, як от зараз зі мною. Не вагайтеся. Записуйтеся у колгосп і будемо діяти разом.

Заспокоєні поверталися в село й тихо вели розмову про майбутнє: про колектив, про весняну сівбу.

Після розмови з Корнієм Максимові полегшало ніби хто з плечей важкий тягар зняв. В голові склалася тверда думка, що обов'язково запишеться в колгосп. От тільки прийде додому зразу ж і розмову про це заведе з своєю старою. З завзяттям дивився на голі поля, що чорніли, вилискуючися на сонці. Роїлися в голові думки.

“... Вийдуть на поле всі гуртом, цілою громадою, почнуть перегортати оцю землю впоперек, щоб

зразу знищити межі. Може й справді буде краще. Не буде так, як колись, що заможніший, із худобою, оборювався, обсіювався, а злидень, що й хвоста не мав у подвір'ї, бігає було по селу та просить, та в ноги кланяється багатіям.

— Зробіть милість. Поможіть. Дайте на яку днину коней. Відроблю вам. Дякуватиму вам до смерти. Бо тож коли не обсієшся, то хоч з голоду гинь.

А багач тільки всміхається. І коли поможе, то наче велику ласку зробить. А того й не бачить, що потім десять шкур здійме за цю поміч. І коси йому в жнива, і снопи складай, і до машини йди. Роби йому, хоч і осипається в тебе. Хоч і гине під дощами твоя праця — гниє. Роби йому, бо він раз-у-раз нагадує:

— А пам'ятаєте, я вам обсіятись поміг?

І знову Максим Гриненка пригадав. Аж кулаки стиснув із люті.

— П'явка, що й одірвати її не сила.

До Корнія звернувся, що мовчки йшов поруч, про щось міркуючи.

— Мене Гриненко непокоїть. Ой, як же він мене непокоїть. Чули ви, яку він поголоску по селу пускає? Каже, що ніби коней більше не треба, бо трактори дадуть. Так і нишпорить, так і під'юджує людей.

— Мгу... — невиразно мугикнув Корній, не одриваючись од своїх думок.

— А наші люди які? Дурний народ. Збувають худобу нізащо. Жодного ярмарку не пропускають. Продають аби збути. А коли ж то ті трактори будуть? Це ж іще вилами на воді писано, що їх

дадуть, а тут у поле виїжджати час. Орати хоч із неділі починай. Гай, гай. Що то воно буде? Оце нове прийшло, розбуркало, розколотило село, і не знаєш, що його робити, з якого краю до діла взятися. Він голосно зідхнув і враз замовк, дожидаючи відповіді, Корнієвої поради.

Корній наче не слухав. Мов не до нього звертався Максим із своїми клопотами про себе та й про всю Пригожівку. Заглибився Корній у свої думи, що напосіли на його, і мовчки йшов поруч Максима.

— Виоремо й засіємо. На злість Гриненкові обсіємось, — відриваючись од своїх дум, мовив Корній, блиснувши очима. — Аби колектив зміцнів. Аби біднота вірила в нове діло та середняк не відставав, тоді й доведемо йому, що ми можемо зробити. От ви про Гриненка мені тут на полі кажете, що він і такий і сякий, що позбутися його треба, а ви? Що думаєте ви про колектив, про свої межі та про своє оте нікчемне дрібненьке господарство. Ви обурюєтесь проти Гриненка і тут же несвідомо тягнете за ним руку. До колективу вагаєтесь вступити. Не вірите, що колектив може вивести наше село із злиднів. Не вірите, що колектив, тільки колектив, знищить Гриненків. Суцільною колективізацією знищимо куркульню, як клясу. Бо так, скільки не розкуркулюй його, скільки не забирай у його, він викрутиться, він пускатиме свою труйну агітацію. От коли б усе село зрозуміло вигоди колективізації, коли б бідняк, наймит, середняк не вагалися та йшли до колективу, тоді б і Гриненка і всіх десятипроцентників можна було б за хвіст та на сонце. Вигнати треба їх із села. Висе-

лити, повикурювати з їхніх гнізд. Нехай би не віщували, як ті сови, загибелі нам. Нехай би не крякали, як оте гайвороння, на нашу владу. Бо вона ж таки наша. Бо ж таки ми збороли всіх, хто тільки ступав на нашу землю. Пам'ятаєте, як ми сиділи он там?...— і Корній показував на ліс, що синівна обрії. — Пам'ятаєте, як гнали і Петлюру, і Денікіна, і Махна? Біднота знала, що їй робити. Не вагалася, не роздумувала довго про те до кого приставати. І коли постала загроза, всі пішли до червоних партизанів. А тепер вагаємось. Роздумуємо. Колись вірили в свою правду, що їй на смерть ішли, а тепер вагаємось. Хіба ж чоловік ворог собі? Хіба чоловік хоче собі зла? А от ви, Максиме, не знаєте, чого хочете. Їйбо не знаєте. Не змінилася ж наша влада? — Ні. А якщо влада, яку ми сами поставили, не змінилась і вона радить нам колективізуватись, то значить так і повинно бути. Значить це правильно. Не для того ми боролися, валили старий світ, щоб по-старому жити. Треба будувати нове життя сміливіше.

— Агітуйте там на своїм кутку,— говорив Корній прощаючись. Тягніть за собою бідноту й самі не вагайтеся, бо часу зосталося мало. В поле на сівбу виїдемо всім селом. Кажіть нехай пишуться до колективу, а з куркулями якось уже впораємось. На базі суцільної ліквідуємо їх, як клясу. Викинемо під три чорти всіх Гриненків, хоч і записався він до колективу перший.

Максим ішов додому заспокоєний. Тривожні, думки десь вилетіли йому з голови. Розмова з Корнієм підбадьорила його й заспокоїла.

II

Вирує село. Кипить мов велетенський казан. Щовечора в сельбудинку повно. При тьмяному світлі маленької лампи біднота сараною обліплює стіл, що ледве держиться на своїх розхитаних ніжках. Раду радить про колектив.

На всі боки обмірковують цю справу, сперечаються до зубів і здається, що от от вхопить один одного за горлянку. Що колективна праця буде кращою, на цьому погоджуються, але ж уся біда тому, що куркульня перетягнула на свій бік чимало бідноти, яка не від того, щоб і куркуля прийняти до колгоспу. Тому ось і суперечки такі запеклі тому й вирує Пригожівка.

Ось і зараз, трохи не рознесуть своїм криком сельбуду. Доводить один одному і в цьому гамірі трудно розібрати, чого хто хоче. Видно лише розпалені очі, що аж почервоніли від напруги. Нервові рухи рук, що стискаються в кулаки, та спітнілі обличчя. Кожен хоче перекричати гамір і до хрипоті вигукує своє, впіймавши свого сусіду за полу. А куркульня, що затесалася на збори, лише прислухається та на вус намотує. Порозсідалися в ріжних кутках і не слухають, не чують про що йде мова. Не втручаються в розмову, щоб бачила, мовляв, сільрада, щоб чув комнезам, а особливо оцей ненависний Корній Швайка, що вони зовсім не ведуть ніякої агітації.

— Яка там може бути агітація проти совецької власті, коли вона справедлива,—не раз каже Макар Гриненко так, щоб його слова обов'язково почув Корній чи ще хтось із активу.

Але ніхто з активістів не звертає на слова Гриненкові уваги. Зачувши їх, лише усміхнеться хіба, та кине допитливий погляд.

Але Гриненко знає на кого розраховувати. В нього є своя „партія“, що підтримує його. Не встигне він і рота розкрити та слова сказати, як уже спільника має, що підтримує його.

— Атож. Колективом треба робити. Таки добре видумала совецька власть:—підтримують Гриненка ті, що сидять поруч. Не помічають, що він уже кинув виразний погляд на задні лави, де купою згрудились в добрих кожухах статечні господарі. Вони буцім окремо від Гриненка тримаються. Мовляв:

— Пошився в активісти, тримаєш руку з біднотою, то й з нашої компанії геть.

Але це лише так здається. Про громадське око пригожівські багатирі не ведуть з Гриненком компанії на людях. Для зручності порозсідалися вони в різних кінцях, проте діють разом, як по-писаному. За день вони добре підготували ґрунт, не одного пригожівця спантеличили, з пуття збили, перетягнули на свій бік. А особливо жінок нацькували проти колгоспу. Покищо жінки позапинавшись у хустки ждуть. Мовчазні із стиснутими губами лише очі, що світяться, нервово бігають по кудлатих головах своїх чоловіків.

— Так давайте вже кінчатимемо справу з тим колективом!—гукає хтось з бідноти, але його зразу ж перебивають, махають на нього руками жінки, що ніби за гаслом, починають усі разом говорити.

— Знаємо, навіщо той колектив вигадали. Щоб легше було сім шкур дерти, — обзивається хто-

небудь іззаду. І знову в сельбудинку галас. Знову здіймається жіночий вереск та добірна лайка.

Корній, усміхаючись у вуса, стоїть обіпершись руками об стіл. Жде, поки втихомиряться, поки стане тиша, щоб можна було говорити.

Максим у кутку сидить, прислухається до голосів і думками на всі боки розкидає. Він тільки що перед цим удома відбив кілька жінчиних атак, скерованих проти колективу, і тепер підсумовував свої думки.

— Корній одне говорить, а люди ма'ть теж не дурні. Не хочуть іти до колективу. І де ж вона тая правда? За ким іти? Корній за колектив і Грищенко за колектив, за ними й інші куркулі пішли б, як би їх прийняли. Чи, може, вони так, про око людське. Бо ж до колективу пнеться, а відійде й проти колективу агітує...— роздумує Максим і прислухається до галасу та дивиться на Корнія, що мовчки жде поки втихомиряться люди.

— Дайте ж чоловікові слово сказати, — говорить хтось густим басом, заглушаючи шум голосів.

— Кажі, Корнію. — Ніби підбадьорує бас Швайку й після цього, починає сердито ляскати в долоні.

— Чули вже. Годі голови задурювати. — Обзивається хтось од дверей, куди, як по команді повертаються голови.

Ще раз зривається галас, як буря. Але потроху стихає і знову настає тиша.

— Хто хоче послухати про колектив, нехай зостається. Кому ж слухати не охота, я просив би не заважати тут. Не на ярмарку. Кричати нічого. Криком тепер нічого не зробиш. Робити щось тре-

ба, а не кричати! — нарешті обзивається Корній і робить знак рукою, щоб люди стихли.

— Атож. Заспокойтеся, люди. Треба ж послухати... — смиренным голосом повторює Макар Гриненко, що сидить на передній лаві.

Він переродився останніми днями. Тепер він уважний, слухняний і дисциплінований. На його обличчі розпливлася добра усмішка. Тільки в очах іноді на мить блискають хижі вогники.

Зачувши, що в Пригожівці мають організувати колектив, він перший побіг писатися.

— Як усі до колективу, то чого ж я пастиму задніх? — ніби виправдувався він. — Віддам усе в громадський казан. Нічого мені не треба. Хіба я винен, що батько залишив мені земельки більше, як у людей? Залишусь, щоб не куркуляли. Я хочу робити та й годі.

І дивувалися пригожани з такої поведінки Гриненка. Бачили, що й інші куркулі намагалися пролізти перші до колективу й добрати не могли, яка була цьому причина. На два табори поділилися, і кожне по-своєму пояснювало це.

— Коли й куркульня до колективу йде, то я туди не піду. Не хочу там наймитувати. Годі вже з мене, — говорили деякі. Інші навпаки, хвалили вчинок Гриненків.

— Значить діло буде з колективу, коли й хазяїни туди йдуть.

Тим то й зараз на сході, ніяк не могли втихомиритись і кричали на всю горлянку, перебиваючи одно одного.

— Та замовчіть же, позаціплювало б вам — вигук-

нув хтось злісно.

— Куркульня ото вашими язиками ляпає, а не ви своїми словами говорите, — кинув Корній, глянувши насмішкувато на Гриненка, що почувши Корнієві слова ввесь спалахнув, але стримався.

— Наслухаєтесь, що вам набрешуть, і кричите тут. Слова не даєте сказати. Цілу зиму б'ємося над отим колективом, та й договоритися не можемо. А за плечима весна. В поле треба виходити, а ми все про одно: чи треба нам організовувати колектив, чи ні. Худобу робочу надумали продавати. Чим же робитимете?

— А тими тракторами, що ти нам наобіщав?

— І трактори були б, коли б колектив був. Зернотрестівський радгосп обіцяє дати їх на весняну сівбу, як тільки колектив наш остаточно зорганізується. А так, куди ти з тим трактором піткнешся, коли йому на наших смужках повернутися ніяк? Коли усупільнимо землю цілим селом тоді й допоможуть нам її обробити.

— Обробляли та засівали досі без помочі, обсіємось і тепер самі — помалу обіззався хтось іззаду. Я й сам собі посію, тільки не займайте мене. Дайте мені спокійно дихати.

— Хто там говорить? Коли ви розуму наберетесь?

— Добре йому говорить, як у його є пара коней добрих, і плуг справний, і все начиння в порядку. Якої б він заспівав, коли б у моїй шкурі був та мав одну шкапину на трьох ногах, що й од вітру падає.

— А що мені до тебе? Нехай усяк про себе дбає, діло не моє до чужих злиднів втручатись.

— Неправду, Петре, кажете. Громадою живемо,

громадою й повинні дбати одно про одного. Це вам не старі часи, що люди як вовки жили та тільки про себе дбали.

— Що ти йому говориш? Він же підкуркульник!

— Хто підкуркульник, я? А ти забув, як я по панських економіях заробляв? Ти забув, що землю я дістав тільки після революції. То ви всі підкуркульники. Куркулячий колектив організуєте. Гриненків до свого колективу приймаєте. — Спалахнув селянин, який говорив щоб його не займали. Він схопився з свого місця й махаючи руками протовплювався наперед.

У сельбудинку знявся неймовірний галас. Усяк хотів перекричати сусіду, не слухаючи один одного. Дехто сердито спльовував, натягав на уші шапку ховаючи під нею сердиті очі й виходив геть. Збори було зірвано.

Зостався Корній, Максим, Йосип, Федун, Гриненко та ще кілька бідняків. Турботно дивилися один на одного, не розібравши доладу, що це сталося. В накуреній кімнаті нависла мовчанка. Вона гнітила. Гнобила своєю тишею та безпорадністю

— Що ж, говорити ні з ким, — ворухнувся Корній. — Ходімо й ми. На завтра знову прийдеться скликати збори.

— Як нема? — обізвався Йосип. — Зостався самий актив, так чому б і не поговорити.

— Дядько Макар, теж по-вашому виходить активіст? — насмішувато запитав Корній, показуючи на Гриненка, що zostався в сельбудинкові.

Почувши Корнієві слова Гриненко засовався та замахав руками, мов не мав їх куди діти.

— А чого ж... я тож... Куди громада, туди й я.

— А звісно, — піддержав його Йосип.

— Так, та не так. Не по дорозі нам із вами, — відповів стримано Корній і одвернув голову до вікна, за яким падали останні передвесінні сніжинки. Зривався вітер, підхоплював і крутив ними довго, аж поки вони не долітали до землі і тонули.

— Це добре, що знов похолодало, — думав Корній. — Весна відтягається, часу більше буде, щоб таки добитися свого.

Гриненко нічого не відповів на Корнієве зауваження. Тільки зщулився, скривив обличчя й злодійкувато забігав очима по своїх односельцях, що байдуже поодверталися од нього. Пригадав, як іще вимою цей же Корній Швайка порушував питання щоб виселити його з села. Скільки тоді клопоту було з цим, поки добився переламу, поки добився свого й таки zostався в селі. Правда, спасибі Йосипові Федуніві, що відстояв. А якби не він? Якби був головою сільради хто інший, що тоді було б? Заслали б. Тепер знову почнуть: спочатку з колективу виженуть, потім права голосу позбавлять, а там... Гриненко не докінчив думки, бо аж страшно стало. Поза спиною мурахи побігли, і так холодно стало ніби він відчував уже північний холод.

І все оцей злидень Корній наполягає — злісно подумав.

Він із - під лоба глянув на Швайку й важко підвівся. Зустрівся поглядом із Йосипом, що дивився на нього, підбадьорюючи, непомітно кивнув йому головою.

— Що ж, я не проти громади — видушив із себе, здержуючи люті. Тільки ти, Корнію, даремно намагаєшся когось учити. Ми вже вчені. Навіщо ото нацьковувати людей одне на одного? Що було, то загуло. Назад не вернеться. Всі ми за радянську владу. Я перший до колективу пішов, а ти крутиш. Вибираєш. Нарікаєш на людей, що писатися не хочуть, а сам же й розвалюєш...

— Так, так — підтакував Йосип.

— Ні не так! — запально вигукнув Корній, — Куркульні в колгоспі не повинно бути.

Максим сидів у кутку, прислухався до розмови з якимось напруженням і переконувався, що правда бідняцька, про яку говорив Корній, ближча до нього ніж крутість Гриненкове.

— Так, — стримуючи в собі люті, що розпирала груди, мовив Гриненко й, вайлуватю підвівшись, важким кроком пішов до дверей.

III

Макар Гриненко прийшов із сходу, як звір. Зірвав рукавиці, шпурнувши їх до мисника, почав розперізувати зеленого пояса, що ним була затягнута кожушина, весь час лаючись.

Палажка, Макарова жінка, підвела голову від діжі, місячи хліб, із тривогою в голосі запитала:

— Ну, що ж там вони постановили?

Макар лише рукою махнув і важко сів за стіл. Підпер долонею бороду й дивився каламутними очима за вікно. В голові ворушилися думки, нагромаджуючись одна на одну.

Палажка тихенько витерла хвартухом носа й ближче підійшла до чоловіка.

— Розкажи. Чого ж мовчиш? Не муч хоч ти.

Макар мовчав. І ця мовчанка заповонила простору хату, обвішану іконами, що похмуро дивилися з рам на Макара. Палажка забула про діжу й розгублено стояла серед хати.

— Що ж це таке? Чого вони хочуть оті злидні? Хіба їм ще мало. Забрали ж усе: і землю й машини. Злиднем зробили. Тепер з торбами хочуть пустити чи що?

Макар шумно зідхнув.

— З торбами це ще нічого,— видушив з себе.— Діло на висилку йде, он як стоїть справа.

— На висилку!— лякливо сплеснула руками Палажка. Макар ледве помітно ворухнув вусами.

— Ми ще поборемось. Побачимо, чия візьме,— процідив крізь зуби й обернувся до жінки.

— А ти не скігли. Настогидло. Роби своє діло.

— Відверни господи. Заступись, царице небесна. Скарай їх на гладкій дорозі,— зашепотіла вона, низько кланяючись до ікон. Підійшла до діжі й почала знову місити.

— Скарає,— думав Макар, притамовуючи гнів.

— Коли не скараєш сам, то скільки не молись — нічого не допоможе.

Палажка відривалася час-од-часу від діжі, під водила голову й дивилася на чоловіка.

— Скарай їх, господи, на гладкій дорозі,— зідхала вона.

— Бог, бог!.. Де він? Де той бог? Чого він мене покинув? Чом не прийде й не допоможе мені ось зараз,—

задихаючись, заговорив Макар. Зірвавсь з місця й, важко гупаючи чобітьми, заходив по хаті.

— А ти не шкодуй того, що забрали. Та не гніви бога, не завдавай собі туги. Ще може обернеться на інше, то й віддадуть.

— Віддадуть... В обидві руки, - гірко мовив Макар, підводячись з лави. — Коли сам не відбереш, не вирвеш із зубів, нічого не віддадуть. Пропало. Все пропало, — з відчаєм вигукнув, заходивши по хаті, як пійманий звір.

— Не завдавай собі жалю. Може... — не договорила, бо перебив її на півслові Макар, повернувши до неї страшне почорніле обличчя.

— Може, — вилетіло в нього з розкритого рота, як у риби, витягнутої з води. — Може ти б мені не базікала, — закіпав він гнівно. Може б робила своє.

Палажка пригнічено зідхнула, нахиливши над діжею голову.

— Боже мій милостивий, — шепотіли її губи. Що воно робиться у світі білому.

Макар з хвилину застигло дивився в куток, а потім обернувшись заспокоєно кинув:

— Піду я. Зараз вернуся. ☞

Знову натяг на широкі дебелі плечі кожуха й, підперізуючись на ходу, вийшов у сіни.

— Не барися там! — гукнула Палажка.

Макар вийшов на подвір'я, постояв хвилину й подався до клуні. Оглядаючись, зайшов у середину й щільно причинив за собою двері, підперши їх із середини граблями. Зупинився серед току прислухаючись. Порушуючи тишу, точила якусь крокву шашіль. У засторонку шаруділи миші.

Макар підійшов до засторонку, де була складена озимина. Відкинув кілька снопів, розгорнув на землі соломку та невеличкий шар полови, змішаної з порохнею, й підняв ляду. Не пускаючи з рук засова, насторожено заглянув прислухаючись. Та було тихо, як і раніш. Навпомацки, спустився в яму і зачинив над головою ляду. Обережно ліз по драбині, аж поки не почув під ногами твердого ґрунту. Засвітив сірника. Жовтий вогник заблимав борючися з темрявою, освітив глиняні стіни, звичайного льоху перегородженого засіком, де була зсицана картопля. Під стелею висів великий ліхтар із штампом кажана на склі. Макар засвітив його.

Світло заблимало й розгорівшись вирізнялось, ясно освітивши льох. Тут нічого не було, що здавалося б підозрлим і непевним. Звичайні стіни, перегородка з дощок і старе відро. Усе що треба було мати в льоху. Але свій льох міг знати тільки його господар, що довго, цілими ночами копав його, ховаючись від людей, виносячи клунками землю й розсипаючи її по городу.

Треба було докласти величезних зусиль, довгої роботи, щоб зробити таке сховище.

Макар аж посміхнувся до себе, пригадуючи, як працював він тут. Аж плечі розправив, бо зболіли, занили вони, коли пригадав, скільки ото лантухів землі ночами виніс на них.

Підійшов до засіка й почав одгортати картоплю.

Під картоплею була ще одна ляда, вкрита землею.

Взявши ліхтаря в руки й одчинивши ляду, Макар поліз у середину. Це приміщення зовсім не було подібне до першого.

Тут не так почувалася вогкість, бо стіни й долівка були обкладені сосновими дошками. Приміщення було заставлене бочками та мішками. Повітря сперте, важке, сповнене пахом зіпрілого зерна.

Макар поставив лихтаря на долівку й, підійшовши до бочки, встромив руку всередину.

— Не зопріло,— сказав уголос. Потому набрав зерна в жменю і став пересипати з руки на руку.

— Цього вони не візьмуть. Сюди не докопаються,— подумав.— Згною, а не дам. Нехай пропаде краще, ніж має до рук їм попасти.

Зерно, біле борошно, велика, на кілька десятків пудів, залізна бочка гасу, сіль у мішках, дві діжі сала, були в добрій схованці.

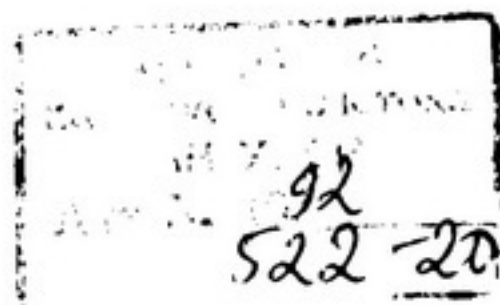
— Потерплю,— усміхався Макар, оглядаючи свої скарби.

Швидко нагнувся, зірвав із підлоги дошку й витяг із під неї утинок. Розмотав із замка промаслену ганчірку і обережно відтягнув його, пробуючи справність.

— Прийде на вас... Я ще діждуся... Діждуся. Стрілятиму, колотиму, вішатиму на кожному дереві,— із свистом вилітали з горла слова.

Ледве втихомирився, заховав утинок, погасивши ліхтаря виліз із льоху й замаскував, як і раніш було вхід до нього. Вирішив піти до попа за порадою.

Уже було пізно, але в попа ще світилося. Макар легенько постукав у вікно. На фіранці майнула кошлата тінь, а потім рипнули сінешні двері і з них почулося:

— Це ви, Макаре? Заходьте...

— Добри вечір вам у хаті, — переступаючи поріг, мовив Макар. — Дивуєтесь, батюшко, що пізно? За порадою прийшов, додав він здіймаючи шапку.

Сідайте, поговоримо, — присовуючи стільця запропонував піп Антін.

— Порадьте, що робити, як бути? Кажіть, чи ще довго маємо терпіти знущання оцієї злидності? — з розпачем у голосі запитав Макар.

Піп підійшов до вікна, щільно зап'яв його фіранкою і сів проти Макара, поклавши на колінях руки. Він був без ряс, в самій сорочці й потертих штанях галіфе, військової форми. Обличчя, з жорстокою зморшкою біля рота, було далеке від духовної смиренности й покори, яку він проповідував затуманюючи голови тим, що ще вірили йому, як заступникові перед богом.

— Питаєте, чи довго? Як вам сказати: і довго, недовго. Це буде залежати від обставин. Треба перечекати, а тим часом може бог дасть, що й зміна яканебудь станеться. Всі ми під богом ходимо і все може бути.

Він устав і по-військовому заходив по хаті. Зупинився на хвилину перед Макаром і ніби диктуючи, принизивши голос до шепоту, мовив.

— Але ми не повинні гаяти ані жодної хвилини. Всіма силами треба шкодити отій голоті зорганізуватись. Треба вносити в їхні ряди розбрат, дезорганізувати їх, настренчувати одного проти одного. Нехай колотяться, нехай сваряться—це нам на руку, це вода на наш млин. Але треба пам'ятати про небезпеку. Треба бути обережним і чуй-

ним, бо кругом нас вороги наші. Вони стежать за нами. Прикидаймося смирними невинними ягнятами, але де можна — показуймо свої зуби. Кусаймо! Борімося.

„Боріться — поборете
Вам бог помагає“.

Продеклямував піп, піднісши руку вгору.

— Ось як казав наш незабутній батько Тарас Григорович Шевченко, а тепер вони його комуністом зробили. Поруч з Леніним портрета вивішують. А він же наш батько рідненький за неньку — Україну боровся, а не за якихось злиднів. Побожним чоловіком був. Оті вірші, що в кобзарі проти бога, то вони дописані.

— Та що ви кажете? — здивовано запитав Гриненко, ворухнувшись аж стілець заскрипів. — І тут вони гаспиди доклали своїх рук.

Вигідна була йому оця брехня бо вона скерована була проти бідноти, проти більшовиків, яких ненавидів він за те, що вони збили ґрунт з-під його ніг, за те, що вони позбавили змоги й далі тримати село в своїх тенетах.

— Коли ж їх забере лиха година? — запитав.

— Потерпімо, так бог велів. Ми не одні, за нами ввесь культурний світ. На нашому боці вся Європа. Скоро наші визволителі прийдуть, тоді й поборемося.

— Ех, вашими устами та мед пити, — зідхнув Макар. — Та якже його терпіти, коли жити ось зараз не дають. Сьогодні на сході обговорювали, чи маю я право бути в колективі їхньому. А ви ж знаєте, що коли викинуть мене з колективу — тоді й з села виселять...

— „Блаженні ті, кого гонять“, — гірко всміхаючись, промовив піп.

— Коли ще те блаженство буде, а мене тим часом можуть виселити. От добре, що дехто підтримав мене, то й зірвали постанову сьогодні. Та хіба я певний, що завтра не почнуть про мене радитись? Отой колективник Швайка наполягає, щоб виселити. Ліквідувати, як клясу, — розтягаючи кожне слово, мовив.

— А ви держіться, хапайтеся за все, за що тільки можна вдержатись. Обережно підшукайте однодумців.

Піп підійшов до шаховки, вийняв із неї карафку й поставив на стіл.

— Перекусимо? Я, коли хвилююся, то вдаюся до оцієї животворящої води.

— А я мов знав, та й закуски з собою приніс. Макар витяг із кишені шматок сала.

За північ сиділи. Макар із попом балакаючи, аж поки півні не почали співати, віщуючи близький ранок.

Панотець Антін багато разів відчиняв шаховку витягаючи пляшки з горілкою; її було там великі запаси. Сп'янівши, розказував Макарові про свої подвиги. Як він, петлюрівський старшина, колись одверто боровся проти ненависної йому радянської влади.

— Як згадаєш Проскурів, Білу Церкву, Кам'янець Подільський, — душа радіє. Знаєте, тільки споминами й живу. Бувало з шаблюкою в руках нищили ворогів. По коліна в пуху ходили з розпоротих перин.

Піп, посередник між богом і вірянами, ще довго розказував про себе, пригадуючи єврейські місечка, „де він боровсь з жінками та дітьми — „ворогами „петлюрівської „неньки — України“.

Макар, підперши руками голову, слухав прицмокуючи язиком.

— Оце я і понімаю, — захоплено вигукував він.

IV

Гриненко переміг. Переконав і Йосипа Федуна, колективістів й залишивсь у колективі. І тепер як колись у себе в дворі, походжав по дворі колгоспу. Втручався в господарські справи ніби це було його власне господарство.

— Так худоби не доглядають, синку, — казав він батьківським голосом. — Худоба догляд любить, щоб диядіти її, як свого ока, бо вона ж тварина робить на нас. — І переробляв по-своєму. Навчав, втручався в усяку дрібничку. Коли ж виходив з усупільненої стайні, то ніби ненароком кидав:

— Худоби не треба було усупільнювати, бо тут пропаде вона.

Колективісти, що спочатку ніяково ставилнся до Гриненка, потроху звикли до нього. Зустрічаючись, говорили між собою:

— Таки зразу видно хазяїна. Скрізь тобі лад дасть.

— Не дивно. Хазяїн на все село був. У його в самого колись було стільки, як у нашому колективі.

Дехто кепкував.

— Глядіть, щоб він нам у борщ не напаскудив.

— І то правда. Від куркуля всього можна ждати.

Швайка ж ходив чорний, як ніч. Уникав зустрічатися з Гриненком. Не балакав із Йосипом. Іноді заходив до Максима й мовчки просиджував там цілі вечори, вислухуючи його глузування.

Гриненко знав, хто його друзі, а хто вороги. Знав хто й що про нього думає. Лисицею підходив до кожного.

Зустрічаючись з колективістами, розмову починав про господарство, про весну, про засів. Обережно підходив і, випитавши спершу що той думає потім уже й сам починав.

— Весна йде. Весна не за горами, а в нас робити нема чим. У колективі насіння немає. Забрали, а не подумали про сівбу.

— Обсіємось якимось.

— Обсіємося то обсіємося, а чим? Не піском же будемо сіяти. З піску нічого не вродить.

Замовкав на хвилину й знову починав підкопувати. Знову починав випитувати, та під'южувати.

— От, приміром, наш колектив: що він без трактора вартий? Нічого. А нехай би держава, за те, що забрала у нас хліб та дала нам трактора. Бо ж коли б його, отой хліб, що забрали в нас, та продати на базарі, скільки тих тракторів можна було б купити. Га?

— То може й трактор дорожче коштував би ніж тепер, коли б хліб за вільну ціну продавати, — пробував боронитись розмовник.

— Та що ви кажете? А тепер дешево хіба?

Це тільки так говорять, щоб у нас забрати. Я б навіть радив, щоб не все сіяти. А то роби-роби, а їсти нічого. Однак заберуть.

Так говорив Гриненко наодинці з кимнебудь. На зборах він перероджувався. Говорив інакше, як справжній злидар, що нарешті побачив просвіток у колективі.

— Я тільки для свого села живу, для громади. Нічого мені не треба. Раз усе громадське, значить комунівське, то й будь по цьому. Совецька власть мені світ показала.

— Активний наш дядько Гриненко казали селяни

— Значить зрозумів, що правда на нашому боці. А Гриненко, йдучи зі сходу, на якому, щойно голосував за колгосп, починав знову точити своє перед двома—трьома колгоспниками.

— Приміром, навіщо нам коні чи воли тепер здалися? Тракторів же нам дадуть, ну й робити мемо ними. Чи не так я кажу?

— Авжеж, що так, — погоджувались спантеличені.

— Я й кажу, поки ще не описали, та не все звели до купи то продавайте. Колектив колективом, а запас у себе мати не пошкодить.

— І то правда. Дядько Макар діло каже. Тракторів нам дадуть і оброблятимемо ними землю. Так навіщо ж й коні здалися? Вони ж поїдять нас. Тільки морока з ними.

Вже зовсім приставали до Гриненкової думки.

— Я за трактора, за машину. Нехай іще машина на нас поробить, як от у заводі, приміром. Так і радянська влада каже, — машиною все робитимемо, — додавав Гриненко.

І коли в околичніх містечках бували ярмарки, колгоспники, хто мав яку шкапину, поспішали туди, щоб хоч за щонебудь її збути.

— Бо трактори будуть. Бо не треба нам робочої худоби, об'їдатиме вона нас виправдовувались.

І біднота, під'южена куркульською отруйливою агітацією, збувала робочу худобу.

А весна надходила. А весна була не за горами

От-от пригріє дужче сонце й запарує земля. Вимагатиме, щоб запліднили її. І тільки Корній Швайка, та ще кілька незаможників, почувачи біду, що насувалася, бігали по селу, заходили з хати до хати скликали актив, та переконували.

— Чи ви подуріли? Чи ви з глузду поз'їжджали люди добрі. Схаменіться, опам'ятайтеся. Де там тих тракторів зразу стільки набрати? Хіба ж тільки в нас колектив, що потребує тракторів? Можна й без трактора обійтися на перший раз, аби тільки спільно робити. Можна буде, нарешті, восени купити на осінню сівбу, коли на зяб оратимем. Хто це вам казав, що коні не потрібні?...

Дехто слухав Корнія, а здебільшого з недовір'ям ставилися до його слів.

— Знає він багато. Тоже розумний знайшовся. Добре йому говорити, коли в його й хвоста на подвір'ї нема. Йому збувати нічого, того ж і агітує,— підтримували підкуркульники.

І збували робочу худобу.

Корній, що намагався весь час поговорити з головою сільради Йосипом Федуним про куркульню, що за проводом Гриненка підняла голову, ніколи

не міг його впіймати. То зайнятий був Йосип, то його вдома не було. Але руйнацька робота Гриценка, що розхитував колектив, заставила Корнія простежити за Федуном, аби його впіймати. Зустрівши на вулиці Федуна, Корній перепинив його, загородивши дорогу.

— Постій, маю до тебе діло.

— Яке там діло? У мене часу нема тебе слухати. Коли є діло, то до сільради приходь, там поговоримо, — вдаючи з себе заклопотаного, говорив Йосип і хотів був іти.

— Постій. Поговоримо й тут, бо в сільраді тебе ніколи не буває.

— Так чого ж ти хочеш? — роздратовано запитав Йосип.

— За куркульню треба взятись, ось чого я хочу.

Йосип смикав себе за ріденькі біляві уси й бігав по Корнієвій постаті бистрим поглядом вицвілих сірих очей. Дратувала його Корнієва поведінка, його настирливість. Ще нервовіш засмикав свої уси, то намагаючись укласти їх у рота, то закручуючи їх гострими кінчиками в гору.

Стояли посеред вулиці у вечірних сутінках і мовчали. Вулиця була порожня.

З обох боків її хати побігли під гору, похилені набік. Дивилися чорними плямами вікон на дорогу.

Корній, не дождавши відповіді, ворухнувся. Вся його постать була напружена й нагадувала каблучку, що от має випростатися, вирвавшись з рук, що її стримували.

Федун насуплено мовчав, довбаючи палицею. Він відчував, що Корній ледве стримує себе й

лише шукає приводу щоб спалахнути. Запобігаючи цьому Федун лагідно почав.

— Я не проти того, щоб розкуркулювати, — дивлячись у землю сказав він, — зовсім ні. Тільки навіщо ото виселяти, виганяти з села? Усі ж тепер бідні, рівні. Зрівняли багатих із бідними, так чого ж ще треба? Хоч би й Гриненко: була в нього земля, були коні, були воли, корови, а тепер хіба він багатший від мене? Нічого ж не має; так же чи ні? Та й користується ж він з виборчих прав.

Федун хотів говорити далі, але раптом замовк глянувши на Корнієве обличчя, що змінилося. Злиняла з нього насупленість і воно зробилося насмішкуватим.

— От якої ти заспівав. Здорово. По-твоєму виходить, що й куркуль може стати спільником біднякові. — Потім знову обличчя його споважнило, — і це говориш ти, голова сільради, родовий бідняк?... Ой, Йосипе, гляди. Ти щось не туди завертаєш. Чи не перекинчиком ти став? Чи не перетяг тебе куркуль на свій бік? Бо він так і ловить, так і під'юджує. Не треба забувати, що він наш класовий ворог. Класовий, Розумієш?..

Федун пробував виправдатись. Довести, що він не винен і ніякої участі в тому, що Гриненко опинився в колгоспі не брав. Відстоював, свої погляди, але вже не з такою силою як раніш, що куркуля можна переробити. І переконуючись в тому, що правда на Корнієвому боці, він почав тривожитись за себе.

— „Коли візьме верх Корній із своїми однодумцями то він і до мене чіплятиметься, скаже, що я

куркулів приховую,—подумав. І після хвилевої мовчанки, виправдовучись мовив.

— Ти, Корнію, не думай, що справді я перекинчиком став. Ти ж знаєш що я бідняк. Своїх зрадити я не можу.

— Коли ти бідняк, то й роби по-бідняцькому,— підкреслюючи кожне слово відповів Корній і не розпрощавшись пішов геть.

Розійшлися збентежені, з бурхливими думками. Корній певний своїх переконань, певний, що стоїть на правдивому шляху, з якого вже ніколи не збочить, і Йосип вагаючись, не розуміючи велетенського завдання, що стояло перед селом, перед сільською біднотою, до якої належав він. Зв'язаний обіцянками, що дав їх Гриненкові, зв'язаний дрібною допомогою його, він вагався. Не міг наважитись порвати з ним й одверто стати проти нього, як проти ворога.

Ішов додому похнюплений, з опущеною на груди головою, шукаючи відповіді на питання, що виникли раптово в його голові.

Ось, наприклад, учора він зустрівся з Гриненком перед сходом. Говорив із ним. Він зовсім не проти колективізації. Цікавиться цією справою, як і всі, навіть більше, бо є такі бідняки, що вагаються йти до колгоспу, а він ні, зразу. Як тільки заговорили про це він заяву подав щоб прийняти його.

— Що з того, що він колись мав? Що з того, що й він, Йосип, колись косив у нього тижнями? А чому б і не прийняти? В колективі перевариться. В колективі ж не матиме свого. Все буде громадське, спільне. Ні, помиляється Корній. Не треба так

робити як він радить. Не треба виселяти, нехай Гриненко в колектив іде та працює разом з нами. Він і так уже переродився, а побуде в колективі то переродиться й зовсім,—заспокоював себе Йосип і, прийшовши додому, ще довго перевертався з боку на бік, думаючи про Гриненка.

Іноді до голови настирливо приходила думка про борошно та сало, яке він одержав від Гриненка й ставало ніяково.

— Це нічого; це не хабарі і я не просив його, він сам мені запропонував, бачачи біду мою.

Піп Антін, заступник перед богом за гріхи людські смиренний сам, як то личить сану попівському, покірливий богові та владі, бо всяка влада від бога, ходив по хаті та покахикував. Радів з колотнечі в колективі та Макарові говорив:

— Так їх. Так їх. Із середини треба знищувати, з середини! Ви, хоч і не військовий, а тактику знаєте. Ви знаєте, що значить диверсійна, робота у запіллі ворога? Наша робота і є диверсійна хоч і фронту покищо нема. Та він буде. Буде, бо хмари назаході темнішають. Робіть. Розхитуйте, а там видно буде.

Гриненко тільки бороду погладжував та всміхався.

— Знаю, стараюся.

— Старайтеся, бо то ж усе для себе. Бо всяка влада від бога, а більшовицька від чорта, від антихриста.

— Правду кажете. Хіба злидар, голодранець був коли богові вгодний? До церкви хіба ходив? Приношення давав? Ніколи. Це тільки ми, хазяїни

збудували церкву та прикрашали її в ім'я боже. А вони, богохульники, дзвони з неї стягають, закрити хочуть. Під чортові ігрища відводять. Під клюби, сельбуди. Ікони палять ніби відьомський шабаш справляють. І я мусив палити. Нехай мене простить господь бог! — Гриненко шйроко перехристився на ікону у вишиваній сорочці, що стояла у кутку.

— Паліть, дядьку Гриненко. Паліть тільки во славу божу, тільки з богом у серці. Нехай одна рука ваша палить, а друга творить діло боже, підкопує цю владу від антихриста послану, і ви будете богові вгодні. А щоб вони, оці мерзотники, відчули, що є бог, то треба буде на них кару послати. Гіршу від кар єгипетських. Не спинятися ні перед чим. Де можна зашкодити словом, сіяти словесну смуту.

— Потроху роблю, батюшко. Точу як шашіль.

— От-от, як шашіль треба точити. Так і ми скрізь, де тільки можна, будемо підточувати їхню владу. Треба зараз особливу увагу звернути на жінок. Жінка, цей посуд крихкий, ще міцно держиться старого. Жінку не так легко заманити до колективу. Над жінкою ми можемо взяти верх, тільки треба вмючи до неї підійти. Між жінками найкраще можна смуту сіяти. Усякі чутки пускати. Це найкращий ґрунт. І посіявши смуту, ми пожнемо для себе радість. Але обережно, Макаре, обережно. Мов ненароком, мов вам хтонебудь про це говорив, чи чули від кого. А головне, — без свідків, — давав настави піп, союзник куркуля.

— Ідіть і робіть! Нехай вас бог благословить.

Гриненко, підбадьорений, зміцнивши своє становище серед колективістів, вів свою гадючу роботу.

Корній не спускав із ока Гриненка. Стежив за ним, але той не підпускав його близько до себе. Це дратувало Корнія. Скільки не бився він, скільки не говорив із пригожанами активістами, щоб переглянули свою постанову й викинули з колективу Гриненка, нічого не помагало. До Гриненка почали звикати. А тим часом по селу знов посунули тривожні чуťки, що вносили нелад і серед колективістів і серед кожної сім'ї. Жінки як подуріли. Не давали дихати своїм чоловікам, щовечора лаючи їх, та накликали на їхні голови всі нещастя.

— І знати й відати не хочу я твого колективу, — чіплялася до Максима його жінка. — Щоб я та покотом ото на старість серед якихось лобуряк спала? Не діждеш ти з своїм колективом. Нехай він зслизне.

Максим тільки руками розводив. Допитатись нічого до пуття не міг. Чого це так ураз його жінка, що вже була погодилася йти до колективу, мов сказала.

— Не піду я туди, хоч заріж мене, не піду. Хіба що на мотузці мене туди одведеш, — репетувала вона, наслухавшись од жінок усяких пліток, що нишком розпускала їх куркульня.

— У тому колективі жінки будуть спільні. Не хочу я. Не согласна. Завтра ж іди виписуйся.

Мало не в кожній хаті робилося те саме. Це нервувало, спантеличувало колективістів. Мляво бралися вони до роботи. Почувалося, що справа не йде в лад. Все з рук падає. Треба було збирати насіння, та ніхто його не ніс, усяк ждав, поки

понесе сусіда, і не хотів починати перший.

Гриненко, коли хто говорив із ним про нелади або передавав чутки, які він сам же пустив, тільки плечима знизував.

— А що ви собі думаєте? Усе може бути. Хто й зна. А може й справді почнуть жінок усуспільнювати. Все може бути. Усі ми під богом ходимо. — Загадково усміхався і непомітно починав балачку про інше.

— Обіщали насіннячка дати на засів, підюджуючи, з усмішкою продовжував, — обіщали трактора, та з усього цього здається вийшов пшик. Будемо ми сидіти склавши руки, на манну небесну сподіваючись, — зідхав.

Про себе починав розповідати, як він бідує, як прохарчуватися йому нічим, бо ж забрали все, ще з осені, під час хлібозаготівель. І були такі, що й співчували Гриненковій біді. Думали, що й справді чоловік терпить та бідує.

Вірили отруйним балачкам куркуля битого й співчували йому.

— Позабирали хліб, а тепер і обсіятись нічим.

— Та хіба ж вони розуміють, як воно і скільки родить? Сидять отам у місті й думають, що воно ото і манна з неба нам падає.

— А так, так, — підхоплював Гриненко. Звикли селянина, трудівника землі вважати за худобу якусь, от і деруть. — Він принижував у таких випадках голос до шепоту й, насторожено оглядаючись на всі боки, говорив: — думаєте, що коли в колективі будемо, то легше стане. Отак воно і буде до скончання віку.

Замовкав на цьому і стежив, яке вражіння справили його слова на селян. Очі, ніби миші зі шкалюбин виглядали, стежачи з—під кущуватих брів за співбесідниками.

Дехто зідхав ніяково. Інші, поспішали відійти геть ніяковіючи, бо думка починала ворушитися, породжуючи недовір'я до слів Гриненкових.

— Хіба цьому старому лисові можна вірити? Це ж барбосюга. Бач куди верне.

Інші, підпадали під вплив Гриненка, тінню ходили за ним, прислухаючись до його балачок.

Але й Корній не спав. Уперто вів роботу серед активу, вирішивши, повести рішучи й наступ на куркуля. Збирав біля себе пригожан, партизанів колишніх, що знали по чому хунт соли, і свого правив.

— Сіяти треба. Земля зерна просить, а в нас його нема.

— Що ж робити? — питалися Корнія.

— Що робити? До куркульні піти. Пошукати. Потрусити їх. Знайдемо. Думаєте, що в Гриненка нема? Тільки но добре потрусити треба. Хіба він на город землю дарма носив? Яму копав; а для чого? Я стежив за ним ночами. Усе бачив. У тих ямах, що він копав, хліб закопаний. Від кого він заховав як не від нас. Ех, порядочки в нас, як на зарваній вулиці. Хто в ліс, а хто по дрова. Голова нашої сільради куркульні продався, в одну дудку з ними грає. Керівництва немає. Кандидатська група слаба. Якби нам з міста із заводу прислали кого в поміч, тоді діло інакше повернулося б.

І вірили і не вірили Корнієві. Дехто радив зразу йти до Гриненка й пошукати насіння. Інші здержу-

вали. Ті, що здержували, ніяково почували себе, бо голосували, щоб Гриненко зостався в колективі, а як же тепер у вічі йому дивитися?

Поділилася Пригожівка на два табори. Добре було б коли б у цьому поділі була з одного боку біднота, а з другого куркулі, то видно було б з ким борешся, а то ворогували люди без ніякої причини. Ворогували ті, що ворогувати їм не треба було. Біднота, нацькована куркульнею, починала ворогувати між собою, а від цього колектив не міцнів, а слабшав і розпадався. Щодня хтонебудь приносив заяву, щоб виписати його з колективу. Брав плужок чи борону свою й вирішував по-дідівському виходити й цієї весни на поле.

Корній кілька разів ставив питання у сільраді перед Йосипом Федуні, щоб скликати збори, ще раз поставити питання перед біднотою про колективізацію та про виселення куркулів, а насамперед Гриненка, щоб не каламутив людей.

Йосип тільки плечима знизував та відмовчувався.

Гриненко знав, хто його вороги і хто ними верховодить. Спочатку запобігав перед Корнієм дружби шукав, та коли Корній на всі його спроби не пом'якшав і вів далі свою непримиренну агітацію проти нього та його спільників, Гриненко зокола ще більше присмирнів. Заховав злість, що росла, ширилася, ледве стримував її. Засліплений люттю, прийшов до висновку, що коли б знищити Корнія, то все пішло б інакше. Не було б кому настроювати бідноту проти нього, та й рештки колективу розвалилися б.

Забігав щовечора до попа, шукаючи поради.

Думками на всі боки розкидав, що робити. Щось вирішував і скаженів тільки на саму згадку про Корнія.

VI

Час ішов. Корній скував навколо себе залізний актив. Перетягнув на свій бік частину середняків. Притягнув до роботи комсомольців. Почуваючи за собою силу, настирливіше ставив питання про перевибори правління колгоспу та про чистку його членів. Біднота гуртувалася навколо Швайки, й сміливіше бралася до роботи. Ті, що вийшли були з колгоспу, поверталися назад виправдовуючись:

— Жінка з пуття збила. Знеге баба. Як почне, то ще й не до такого може довести.

— Гуртом куркулів переборемо,— казали інші.

Гриненків вплив спадав. Його агітація вже не мала такої сили. Побачивши зміну серед пригожан він затривожився. Знав бо, що коли послабить свій вплив, то загибель для нього буде неминучою. Вирішив діяти рішучіше.

— Корнія треба знищити, бо він верховодить усім,— думав Гриненко й довго не заставив ждати наслідків своєї рішучості.

Одного ранку в Корнія Швайки несподівано заслабла старша дочка Параска, помучилася до полудня і померла в страшних корчах. А надвечір чутка облетіла всю Пригожівку, що кінь та дві корови здохло в колгоспі.

І забилося в тривозі село.

Палажка Гриненкова стояла біля воріт і кожного хто проходив, зупиняла:

— Чули, кумцю?

— Чула, тітонько.

— Не інакше, як кара божа?

— І то може бути.

— Вони думали, що ото їм так і минеться.

— Ой, не минеться, не минеться. Бог довготерпеливий, та вже йому надокучило терпіти та дивитися на нас грішних.

— Бачте, палили ікони, а забули, що й їх може спалити і тепер палить.

— Кажуть, що Параска Швайчина й не була ніде. Встала вранці, принесла води, напилася й зразу схопило її.

— Та хіба може від води людина померти? — підійшовши до воріт мовив Гриненко. — Може вона раніш хвора була.

— Від води. Не інакше, як від води, бо й кінь колгоспівський здох, напившись води з Корнієвої криниці, і корови...

— Говорите чорти батька зна що, — перебив Гриненко, — я ось напував худобу з тієї криниці сьогодні вранці, сам пив і нічого зо мною не сталося.

— А чого ж би то ви так далеко худобу гонили напувати, та ще й до Швайчиної криниці у двір? — здивовано запитала Максимова жінка. У вас же криниця он під боком.

Гриненко зніяковіло замурмотів собі щось під ніс і пішов у двір, гукнувши до Палажки:

— Іди до хати. Чого там теревені розводиш?

По селу чутки ще тривожніші йдуть, хтось уперто розпускає їх, нашіптує. Збентежені колгоспники валом до колгоспу йдуть. Худобу усупіль-

жену розбирають та по своїх дворах розводять.
Бо через той колгосп:

— Виморить село...

— Розгнівали бога.

— Кажуть, що Корній Швайка дав собаці тієї
води, що принесла Параска й собака вже здох.

Збігалися до криниці. Заполонили двір Корнійів
Кричали, сперечалися, трохи до бійки не доходило

— Освятити треба воду.

— По батюшку послати.

— Молебень відправити,— вигукували старі баби.

А в хаті Корнієвській зідхання та розпачливий
плач. Тільки Корній скам'яніло стояв біля порога
й дивився на доньку. З важким стражданням на
обличчі лежала на лаві холодна, посиніла.

Корній стояв у глибокій задумі з печаттю туги
на обличчі.

Поволі ворухнувся, немов пригадав щось. Кру-
тнув головою й рішуче ступив крок.

— Максиме, — звернувся він до сусіди, що прий-
шов подивитися на Корнієве горе, — ти зоставайся
тут на варті. Пильнуй, аж поки я не прийду.

Максим кивнув головою.

— То ж таке насяде лихо,— співчутливо подумав.

— Що ж вартувати, Корнію? — лагідно запитав,
поклавши руку на плече й заглядаючи в вічі.

Корній, нахилившись до вуха, прошепотів:

— Вартуй, щоб ніхто не вилив оцієї води, і
він показав на відра, — а я побіжу до сільради.

Максим тільки знизав плечима, нічого не розу-
міючи, але доручення Корнієве поклав виконати:

Вийшовши з хати, Корній побачив біля криниці

натовп, завернув туди й, змішавшись з юрбою почав пробиватись уперед.

Селяни, бачачи Корнія, розступалися. Давали йому дорогу. Все село вже знало, яке спіткало його лихо. Жінки витирали очі, сякаючись у кулак.

— Тож була така молода та жвава.

— Роботяща на всі руки, — перешіптувалися.

Корній, не звертаючи уваги ні на кого, підійшов до Федуна Йосипа, що з кількома селянами стояв біля криниці заглядаючи всередину. Деякі були з відрами.

— Вичистить треба. Вибрати воду геть чисто, а то весь куток вигубить.

— А опісля освятити її, — прошепотіла якась бабуся.

— І без молебня обійдемося — суворо перебив її хтось.

— Треба подождати з чищенням, — підійшовши до Йосипа промовив Корній. Селяни здивовано переглянулися.

— Як то не чистити — вигукнув Гриненко, що стояв наготові з відром. — А може в ній яка отруйна гадюка оселилася. Га? — Він успів уже прибігти сюди й давав усім поради.

Натовп співчутливо загомонів.

— Авжеж що так. Вибрати воду треба геть до чиста.

— Ніяких гадюк у криниці нема — перебив балачку Корній. Гади між нами є. — Я як секретар кандидатської групи забираю владу до своїх рук, бо голова нашої сільради запродався куркулям.

Всі нашорошено замовкли, прислухаючись до Корнієвих слів. З пошаною дивилися на нього

дивуючись тому спокоеві, з яким говорив він.

Голова сільради Федун пробував був щось сказати та його перебив Корній.

— Раз диктатура пролетаріату, то я як представник партії, органу диктатури пролетаріату, наказую: заарештувати Гриненка й інших куркулів разом з їхнім командиром попом.

Так само заарештувати голову сільради Федуна, що зрадив бідноту, яка йому довірила й перейшов на сторону куркульні — ворогів революції. Криницю забити дошками і не дозволяти ані брати воду з неї, ані чистити, бо її отруїла куркульня.

Над натовпом пронісся гомін. Почувши останнє слова Корнієві, захвилювалися всі. Корнія обступили незаможники.

— Наказуй, Корнію!

— Наказуй — рішуче вигукували вони, гнівно поблискуючи очима.

Гриненко хотів був вислизнути з натовпу, та це помітив Корній.

— Не поспішай, ми тебе проведемо, тільки в другий бік. — Потім звернувся до незаможників:

— Ти, Степане, з Павлом вартуватимеш біля криниці. Іван нехай катає до району. Калістрат і Трохим вартуватимуть у Гриненковім подвір'ї.

Гриненко розгублено стояв серед натовпу, осунувшись, з побляклими очима, захованими глибоко під лоба.

— Людоньки! Громадо! Що ж це за напасть. Хіба ж таки можна такий наклеп на мене наволікати. Чи я ж таки бога в серці не маю, що пішов би на таку підлоту.

Натовп мовчав, і в цьому мовчанні почувалася ненависть, великий гнів, що готовий був вибухнути з страшною силою, й упасти на голову Гриненка.

— Сторч головою цього гада в криницю.

— Хтось гнівно вигукнув, і натовп, мов загіпнотизований, мовчки посунув до Гриненка, затискуючи його в тісному колі свиток. Сотні очей, як жаринки, пекли його з усіх боків. Обличчя торкалося гаряче дихання тих, що були поблизу, десятки рук потяглися до нього.

— Знищити його падлюку.

— Розірвати проклятого! — Вигукували.

Побитим цуцням, виваляним в осінній багнюці, зщулився Гриненко і підняв руки. Хотів крикнути, щось сказати, але ляк паралізував горлянку. Одняв річ. Напружив всі сили, і в грудях ніби щось лопнуло, прорвалося і він заревів як звір.

— Людоньки! — признавання вже готове було вирватися з горлянки, але він спинив себе, побачивши Корнія, що широко розставив перед ним руки захищаючи його від натовпу.

— Не треба. Самосуду не треба чинити. У нас є власть. На те є закон,— глухо говорив Корній і натовп зашумів, хитнувся й затих знову.

— Скулившись, благально дивився на нього Гриненко кліпаючи очима. Не міг прийти до пам'яті, не вірив собі, що так щасливо минула загроза, що повисла була над ним.

— Панькатися з такою нечистю!

— Кінчити б зразу! — обурено вигукували позаду невгомонні.

Корній опустив руки. Виждав хвилину, коли зовсім

затихне, і піднісши голову, твердим голосом промовив:

— Ходім до його на подвір'я. Пошукаймо,—і пустивши перед собою Гриненка, пішов за ним слідом.

Пригожани мовчки грізним валом заповнили вулицю, йшли до Гриненкового подвір'я.

Йосип Федун хотів одірватися від натовпу та його хтось придержав за руку. Спантеличений Федун, ніяково почувуючи себе, мусів йти куди йому указували.

— Куди ж ти тікаєш? Постривай, ти ж власть.

Палажка, побачивши стільки людей свого чоловіка, що йшов попереду, перелякалася. Пробувала зачинити ворота, не впускати. Кричати почала.

— Рятуйте! Розбій серед білого дня!

Але на неї ніхто не звернув уваги. Проходили похмуро повз, відтиснувши її запінену в куток між повіткою й ворітьми.

Заповнивши широке Гриненкове подвір'я вщерть, натовп стежив за Корнієм. Зараз усі належали тільки йому. Готові були виконувати всі його накази.

Корній обвів поглядом бідноту, що вичікуючи стовпилась навколо нього і в його очах засвітились теплі вогники.

— Я не сам,—подумав, підбадьорений сотнею співчутливих очей, що з довір'ям дивилися на нього. Підніс руку і тремтливим від хвилювання голосом, що почав міцніти, промовив.

— Товариші, я певен, що сьогоднішня подія Гриненкових рук не втекла. Це він отруїв воду в криниці для того, щоб знищити усупільнену худобу,

щоб розвалити колгосп, щоб знищити мене. Але нехай знає куркуль проклятий, що колиб він отруїв мене, то ще не знищив би велику справу колективізації, на моє місце стали б ви біднота. Гриненко промахнувся. То, що мало статися зі мною сталося з моєю донькою. Але... Голос Корнія забренів грізно і урочисто.— Це не злякає мене, Гриненко не заставить мене відмовитись від великого діла боротьби за колективізацію. Не заставить мене скоритися перед куркульнею; бо за мною вся біднота наша. Бо попереду нас партія, яка мудро керує нами.

Він замовк, перевівши свій погляд на Гриненка, що зіщулено стояв біля тину.

— А зараз пошукаємо в цього отруйливого павука тієї отрути, що напустив він її в криницю.

Шукали вперто, довго. Заглядали до комор. Лазили на горіщах, але ніде нічого не було. Розчаровано сходились серед подвір'я і ніяково розводили руками.

Гриненко бадьорішав. Пробував навіть усміхнутись і благословив ту хвилину, коли Корній заступився за нього і не дав йому признатися.

— Ще може й викручусь, — ворушилася думка. Але зустрівшись із похмурим поглядом Корнія, що вийшов із клуні, лякливо опустив голову.

— Ну що, — посипалися з усіх боків запитання Корній покрутив головою.

— Нічого. Значить добре заховав.

— А може й справді нічого нема, — обізвався хтось серед натовпу. Та зразу осікся і замовк, бо на нього прицикнули.

— Кажі.. Де твої схованки — ледве стримуючи гнів, що бив через край, звернувся Корній до Гриненка.

— Шукайте, — відповів боязким шепотом.

Зайшовши до клуні ще раз, Корній знову уперто почав шукати, заглядаючи в кожну щілину, в усі кутки.

Гриненко радів зарані з перемоги.

— Що ж з того, що він підозрює мене. Нехай собі думає що хоче, а тут не впіймав, тоне кажи злодій, — тішив себе, пильно стежачи за тим, що робилося в подвір'ї, але коли Корній ще раз повернувся до клуні у Гриненка ніби щось обірвалося в середині. Похолов увесь і застигло чекав кінця.

— Вистукував по току палицею. Йому здавалося, що земля від стуку гуде порожнечею. Коли заходив вперше, не міг зосередитись, бо в уяві поставала донька. Горе затьмарювало свідомість, притупляло чуйність. Але тепер перемиг себе, заставив думати лише про Гриненка, клясового ворога, якого треба було впіймати на гарячому і перед біднотою викрити його, зірвати з нього машкару і показати усім його обличчя.

Вистукував так, як лікар хворого, і раптом випростався. Біля засторонку недалеко від стіни земля гула, як порожня бочка. Вийшов надвір схвилюваний і ршучий.

— Перевернемо все догори ногами... а знайдемо. Беріть заступи і копайте тут. — Він показав на місце біля засторонка.

Гриненко, що насторожено прислухався до наказу Корнія, зачувши останні слова якось охляв,

похилився на тин. Усередині йому похололо.

Задзвеніли заступи. Захрустіла ще мерзла земля. Копали швидко. Гарячково. Мерзлим грудням вилітала земля й глухо падала на купу, що з кожною хвилиною росла все більше й більше. Гриненкові здавалося, що земля не на купу падає, а йому на груди.

— Стіна! Дошки! Ййбогу стіна! — вигукнув хтось з ями.

— Вали її.

Натовп навис над ямою, пхався до середини.

Під тиском кількох плечей, дошки подалися, тріснули, і перед очима виринули бочки, купи зерна. В кутку між бочками стояла залізна посуда, за яку вхопився Корній, що першим ускочив до ями. Йому ніби щось підказувало, що це головне, чого він шукав. Обережно взяв до рук посудину й виліз нагору.

— Дайте шматочок хліба, — звернувся до всіх.

Люди здивовано дивились на Корнія, нічого не розуміючи; але хтось таки простяг огризок хліба, знайдений у себе в кишені. Корній підійшов до собачої будки, вмочив у рідину хліб й кинув собаці. Собака на льоту піймав хліб, проковтнув і радісно замахав хвостом.

Тим часом пригожани виносили з погребя Гриненкове добро. Серед подвір'я зростала купа збіжжя, борошна, сала.

— Оце так зробив запас, — говорили селяни.

— От гад. А завжди скиглив, що їсти нічого.

Корній прислухаючись до розмов пильно стежив за собакою, але йому довго чекати не довелось.

Концентрований розчин сулеми незабаром дав про себе знати.

Собака, полохливо оглянувся, лизнув себе [за живіт і, раптом присівши на задні лапи, жалібно завив.

— Так... — видушив із себе Корній і поставив посудину на землю.

Ті, що стежили за Корнієвою роботою, тільки здивовано пороззявляли роти.

— Ось якими засобами бореться куркуль, щоб затриматись і далі визискувати бідноту! — ніби відповідаючи комусь на запитання, мовив Корній.

Бідняки кинули роботу біля Гриненкової схованки й товпилися навколо заржавілої залізної посудини. Кожен активіст думав про заховану в ній свою смерть. Співчутливо, тепло дивилися на Корнія, що перший прийняв удар, утративши доньку.

— Тепер мені зрозуміло, що то є клясовий ворог. А то на зборах чую: клясовий, клясовий, а не доберу, що воно таке.

— Тепер знаю. Тепер мені ясно. Це той, що хоче знищити Корнія, Івана, Петра, мене, усіх нас які за радянську владу, — постукуючи палицею по посудині з отрутою говорив Максим, що наспів на цю подію, прибігши від Корнія...

— Але даремна праця. Даремні сподіванки гади прокляті, — стиснувши кулаки й підносячи голос до металевого скреготу, вигукнув Максим. Потім звертаючись до всіх із запалом промовив:

— Куркульня хоче нас прогинути. (Роздушити, — Максим на хвилину замовк, підбираючи влучне

слово. — Але подавиться. Куркуль прощитався, хоч і вкусив як скажена собака боляче, — він глянув на Корнія, що стояв поблизу і голос його почав зраджувати. Мимоволі проривалися тремтливі нотки.

— Перед нами стоїть задача, — мовив Корній — хто кого?

— Цю задачу маємо вирішити ми на свою користь, — підхопив Максим. — Біднота вкупі з середняком вирішить її. Нам підказує комуністична партія як її рішити, — і набравши повні груди повітря вигукнув:

— Колективізацією вирішимо цю задачу. Своєю пильністю і безжальністю до клясового ворога. Ліквідуємо, викорчуємо його з корінням!

Корній тепло дивився на Максима сумними очима. Особисте горе не здавалося таким важким, коли чув такі слова. В голові роїлася думка.

— Росте наша сила. Міцніють ряди, хоч іноді приходить ся приносити жертви.

522-20

Ціна 80 коп.

РЛ

№

3988

04-128

100-108